

Олена Хрущ,

кандидат психологічних наук, доцент
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Olena Khrushch,,

Candidate of Psychology,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.013.77

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ГОРЯН RESEARCH OF PSYCHOLOGY OF HIGHLANDERS

У статті розкривається вплив природних і соціально-економічних факторів на формування психіки горян. Особливе гірське середовище, складні і специфічні умови життя та господарювання, вірування і традиції формують витривалих, гордих, працелюбних і мужніх людей.

Ключові слова: гори, горяни, психіка, власна гідність, етнічні групи, господарювання, душа, духовність, вірування, традиції.

In the theses the influence of natural and socio-economical factors on the formation of the psychics of highlanders is revealed. Special mountain environment, complex and specific living and homekeeping conditions, beliefs and traditions form resilient, proud, hard-working and courageous people.

Key words: mountains, highlanders, psychics, dignity, ethnic groups, homekeeping, souls, spirituality, beliefs, traditions.

В статье раскрывается влияние природных и социально-экономических факторов на формирование психики горцев. Особенная горная среда, сложные и специфические условия жизни и ведения хозяйства, верования и традиции формируют выносливых, гордых, трудолюбивых и мужественных людей.

Ключевые слова: горы, горцы, психика, личное достоинство, этнические группы, ведение хозяйства, душа, духовность, верования, традиции.

Вивчення психічних особливостей українців-горян, які населяють найбільш високогірні райони Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей, у тоталітарний період переживало стан якщо не прямої заборони, то відкритої зневаги.

Ворожі українському народові ідеологічні догми про злиття націй "в нову історичну спільність – радянський народ", свідоме руйнування української нації, посилена російська колонізація України призвели до припинення наукових досліджень з етнопсихології, які успішно проводились у 20-30 роках минулого століття. Тривалий час не вивчалися особливості формування етнічної самосвідомості, багатих та своєрідних почуттів такої специфічної і значної етнічної спільноти, як гуцули. Замовчувались найбільш важливі психологічні ознаки характеру гірських жителів: сміливість і вільнодумність, почуття власної гідності, повага до інших людей, працелюбність і витривалість та ін. Як справедливо пише вчений-філософ Ю.М. Москаленко, "наукові дослідження етнопсихологічного характеру часто заходили у безвихідь через ідеологічну запрограмованість, коли політичні амбіції закривали шлях об'єктивному пошуку істини" [1, 38].

Особливою рисою характеру даної етнічної спільноти є почуття власної гідності. Порівнюючи між собою різні етнічні групи, які проживають на території Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, ми дійшли висновку, що уникнути втрати власної гідності, більше того, навіть зміцнити це почуття за умов тоталітарного режиму вдалося найкраще саме гуцульській етнічній спільноті. Це пояснюється низкою причин.

З давніх-давен у високогір'ї розселялися сміливі, сильні й незалежні люди. Боротьба із силами природи, специфічна система виховання, що ґрунтувалась на засадах етнопедagogіки, трудових традицій і народних звичаїв, – усе це формувало почуття незалежності і власної гідності.

На формування почуття власної гідності значно впливали і специфічні для гуцулів сімейно-побутові умови. У гуцулів традиційно після одруження діти отримували певну економічну незалежність – рано починали самостійно вести господарство. З дитячого віку як хлопчики, так і дівчатка відчували свою потрібність. Вони мали свої чіткі обов'язки. Добровільне їх виконання схвалювалося дорослими. Це формувало відповідальність, почуття господаря, а разом з цим і почуття власної гідності.

Як людська повага, так і особиста самоповага приходить до того, хто переміг певні труднощі, виявив настирливість, працелюбність, а в окремих випадках сміливість і мужність. Саме такі випробування мав пройти “хлопець”, “хлопчіще”, “парубок”, щоб стати “легінем”.

Додавали власної гідності і різні форми посвячення в легіні (зустріч на полонині з диким звіром і перемога над ним, участь у “грушці” – грі при померлому - та ін.), описані етнографом О. Кольбертом у праці “Русь Карпатська”.

Легенди про опришків, а це були найбільш хоробрі легіні, стверджують, що вони не знали, що таке страх, не боялися ні холоду, ні ворогів. Їх душі не сприймали чужих порядків. Вони дотримувалися віками усталених законів гір. Місцеві люди завжди шукали у них порятунку і захисту.

Етнопсихологічні експедиції, здійснені нами у гірських селах Косівського і Верховинського районів, дозволили встановити ряд цікавих закономірностей щодо підвищеної самоповаги, “гоніру” гуцулів, як кажуть у с. Яворів Косівського району. Однією з них є те, що почуття власної гідності більше розвинуте у жителів, які мешкають далеко від центру села, на присілках, у рідконаселених місцевостях. Не так часто відвідуючи центр села, люди, йдучи туди, одягають найкращий одяг і взуття, переживають позитивне емоційне піднесення, свого роду ейфорію. Як показують спостереження, вони більш стримано, з явною самоповагою поводяться в громадських місцях, без метушні і поспіху, що властиве міським жителям, з підкресленою гідністю підтримують розмови на господарські, морально-етичні та суспільно-політичні теми.

Нами встановлена і така закономірність, як майже повна відсутність вуличних прізвиськ, які принижують гідність людини, що часто-густо можна чути у низинних селах. Звертання до іншої людини в гуцулів має шанобливий характер - на ім'я, а до старших людей часто і на прізвище з додаванням “пане”, “пані”. Ця традиція поважання власної і чужої гідності зберігалася в усі часи, навіть і тоді, коли звертання “пан” було офіційно вилучене з ужитку.

На формування почуття власної гідності впливає не лише проживання в рідконаселеній місцевості, але й спосіб ведення господарства, обмеженість спілкування, наприклад надомництво, яким зайнята значна частина жінок (за окремими даними до 50 %).

Власна гідність тісно пов'язана з особистою працею, трудовим набуттям матеріальних благ. Як пише дослідник Б.С. Мордаревич у статті “Звичаєве право”, “цей важливий правовий принцип, що закономірно впливав із способу життя та ідеології трудового люду, зумовлював, з одного боку, повагу і освячення власності, здобутої чесною працею, а з другого – негативне ставлення, а то й невизнання всякого нетрудового або злочинного збагачення” [2, 230-231].

Саме з почуттям власної гідності пов'язані обґрунтування гуцулами своїх невід'ємних прав на окультурені ними колись ліси, полонини і сіножаті, які були у свій час відібрані в них під час поміщицьких та інших експансій. При будь-якій владі гуцул завжди намагався бути незалежним господарем. До чужої влади – панської, польської, австрійської, московської - ставився з недовірою.

У результаті високорозвинутого почуття власної гідності, заснованого на працьовитості, господарності, дбайливості як єдино правомірних джерел достатку і заможності, різко негативним є ставлення гуцулів до гендлярства, спекуляції, лихварства, не кажучи вже про шахрайство, крадіжки та інші злочинні спроби набуття власності.

Сьогодні спостерігається різке майнове розшарування жителів Гуцульщини. Конкретні соціологічні дослідження показують, що абсолютна більшість трудівників невисокої думки про тих, хто дуже швидко розбагатів на торгівлі лісом, сувенірами, землею тощо. Тут справа не лише в суттєвій різниці доходів “організатора” виробництва і оплати виробників, не у людській заздрості, а в порушенні традиційних поглядів гуцулів на господарювання, власну працьовитість як джерело достатку, незалежності і людської гідності.

З почуттям власної гідності гуцулів пов'язане різке засудження на Гуцульщині марнотратства, пияцтва, господарської недбалості. Саме ці чинники вважаються причинами сімейних розладів, злигоднів і бідунь. Із власною гідністю господаря, ґазди, чоловіка пов'язане високорозвинуте у гуцулів почуття обов'язку чоловіка щодо охорони і захисту сім'ї.

Значний вплив на формування почуття власної гідності гуцулів мають такі фактори, як науково-фантастичні сюжети про генетичну спорідненість горян з велетами, які нібито колись жили у Чорногорі, легендарні оповіді про опришків Головача і Довбуша, що повстали за волю, справедливість. Опришок в уяві гуцулів – це людина вільна, горда.

У с. Кривопілля Верховинського району від старих людей ми записали оповідь, що колись, давним-давно гуцули жили орлиним життям. Високо. Вільно. Тому їх душа прагне свободи.

Михайло Ломацький у своєму нарисі “Верховино, світку ти наш” пише, що за часів Довбуша не було в горах бідних. Сам Довбуш вважав бідність вадою лінивства. Гуцули, з їх високорозвинутим почуттям власної гідності, вважають, що здорова, працездатна людина бідною не повинна бути. Це доля калік, немічних, самотніх, старих.

Для етнопсихології цікавим джерелом є духовний світ гуцулів, їх уявлення про дух і душу. Цікаві роздуми з даного питання етнографа Христини Стебельської, висловлені нею в статті “Йой, а де я буду?” [3, 14-16].

Говорячи про те, що душа для гуцулів – це дух і що зі смертю людини душа не зникає, а довго затримується над ліжком померлого, перевтілюється в квітку чи дерево, дослідниця це вірування пояснює тим, що “життя гуцула проходить серед природи, а в природі все кудись і в щось переселяється”.

Можна не погодитися з автором цитати, що “гуцули – люди настрою та емоцій, що переважають розум”, але справедливим є її твердження про те, що в натурі гуцула більше індивідуального, ніж соборного, він полюбить розмовляти з власною душею. Це тому, що нема з ким “ляси точити”. На думку Х. Стебельської, у гуцулів “є потяг до відокремленого сімейного і господарського життя, і це визначає коло друзів і душевні симпатії. Споріднені гуцульські душі у великому гурті розчиняються” [4, 15].

Тут автор наслідок видає за причину. Насправді сам спосіб відокремленого сімейного та господарського життя гуцулів у рідконаселеній місцевості, дефіцит щоденного спілкування формує такі риси характеру, як стриманість і обережність у спілкуванні з чужими людьми, більше того, навіть здається, що гуцули замкнуті. До чужака тут традиційна недовіра. “Викликати гуцула на відвертість, – пише Х. Стебельська, – справа нелегка, бо треба здолати недовіру і втрапити під настрій”.

Можна повністю погодитися з дослідницею, що “потреба зачинятися у внутрішньому “Я” складалась історично – навколишній світ зазіхав на його волю. Його душа, як і його гражда і родина, ставали для сторонніх неприступною твердиною. Це був його власний світ – світ віри в себе й віри в Бога та його добрі сили й духи”. Однак, як показують наші спостереження, з тими, кому гуцули довіряють, вони відкриті, сердечні і щедрі.

Часом гуцулам, як і іншим народам гір, приписують почуття помсти. Навіть назву “гуцул” помилково пов’язують з румунським “гоц” – розбишака. Не можна зовсім заперечити це твердження, але бажання помсти можна пояснити як боротьбу за свою честь. “Кожна пташка бореться за своє гніздо”. Такі внутрішні переконання багатьох поколінь гуцулів. Про це свідчить і факт, наведений доктором історичних наук, професором Володимиром Грабовецьким у статті “Гуцули. Хто вони і звідки?” [5, 12-13].

Досліджуючи походження терміну “гуцул”, В. Грабовецький у деталях подає Язловецький акт 1754 року, в якому зафіксовано страту “гуцулки” Ганки, що підпалювала панські будинки і фільварки. Згідно з даним актом, понад 200 років тому, в листопаді 1754 року, в Язлівці (тепер село Яблунівка Бучацького району Тернопільської області) кат привселюдно відтяв голову жінці з Гуцульщини. У згаданому вище акті, який знаходиться у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, записано: “1754. Гуцулка бешкетниця підпалювала панські дома і двори, неспокійна була, за що уряд навіть засудив її на стяття мечем. Вона сказала, що вагітна. Через це рада комісарів видала такий декрет: “Тому, що всі баби-повитухи, яких вислано на ревізію, визнали, що та зла ганка не є в тяжі і тільки для зволікання удавала, а через те, що не тільки раз, а декілька разів палила, заслуговує смерті”. Далі йде запис, скільки заплачено Бучацькому міському урядові за ката, горілку для нього, змазання меча, труну та інші деталі.

Професор В. Грабовецький, аналізуючи цей історичний факт, говорить, що документ написаний можновладцями, проти яких виступала гуцулка Ганка, тому в офіційному акті її зневажливо називають “бешкетниця”, “зла”.

Нас цікавить у цьому трагічному факті психологія мужньої жінки з Гуцульщини, можливо, учасниці опришківського руху проти панської сваволі. Участь в антифеодальній боротьбі брали не лише чоловіки, але й жінки. Багато характерологічних рис гуцулів, таких, як мужність, хоробрість, завзяття та ін., про які йшлося вище, стосуються не лише чоловіків, але й жінок.

Різні лихоліття пролетіли над Гуцульщиною. Це повною мірою позначилось і на характері окремих представників даної етнічної групи. Тут і відданість українській ідеї незалежності, коли під бойові прапори Б. Хмельницького зголосилися шість тисяч гуцулів, і гуцульська сотня Української Галицької Армії, і вояки УПА.

Поряд з цим, були і прислужники польських панів та німецьких фашистів. Була зрада людської порядності і духовної честі. Однак це явище не стало масовим.

У часи, коли на Гуцульщині правили різного роду окупанти, в окремих гуцулів наступало розчарування, вмирили надії, душа втрачала одержимість. Однак ніколи в більшості з них не зникав потяг до волі.

Не можна погодитися з тими, хто стверджує, що “в душу й розум гуцула входили смиренність і терпимість”. Це були зовнішні ознаки, подвійність поведінки, а не переконань.

Сьогодні, в умовах незалежної України, відроджується національна самовідданість українців. Воскресають незаслужено забуті почуття самоповаги, власної гідності і самовартості кожної етнічної групи населення Карпат і Прикарпаття.

1. Москаленко Ю.М. Етнопсихологічна характеристика окремих етнічних груп України / Ю.М. Москаленко // Етнічна психологія. – Івано-Франківськ, 1994. – С.38.
2. Мордасевич Б.С. Звичаєве право / Б.С. Мордасевич // Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – С.230-231.
3. Стебельська Х. “Йой, а де я буду?” / Х. Стебельська // Україна. – 1993. – № 11. – С.14-16.
4. Стебельська Х. – Там само. – С. 14-16.
5. Грабовецький В. Гуцули. Хто вони і звідки? / Володимир Грабовецький // Україна. – 1993. – № 11. – С. 12-13.